

КРАВЕЦЬ Ірина Леонідівна,
здобувач кафедри педагогіки і психології професійної освіти
Київського національного авіаційного університету

СТАН ДІЯЛЬНОСТІ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ОСВІТИ У ПОЛЬЩІ

У статті проаналізовано критерії альтернативності навчального закладу. Сформульовані основні принципи діяльності всіх моделей альтернативних шкіл. Проаналізовано їх діяльність на прикладі Основної школи «Твоя школа» ім. М. Монтесорі у м. Лодзі. Зроблено висновок, що альтернативні заклади визначають напрям освітніх змін, спрямованих на оздоровлення існуючої конвенціональної шкільної системи Польщі.

Ключові слова: альтернативна освіта, критерії альтернативності, альтернативна школа, принципи діяльності.

У Польщі у кінці ХХ століття, як і в інших постсоціалістичних державах, упроваджувалась деідеологізація, тобто відмова від ідеологічного й партійного контролю за освітньою системою. Крім того, відбулося позбавлення державної монополії на управління загальною освітою, а саме: децентралізація у сфері управління та керівництва і створення недержавного сектора навчання. Здійснювалися пошуки нової моделі освіти й напрямів освітніх змін, які б відповідали новим запитам польського суспільства. Масово почали з'являтися і розвиватись неpubлічні школи, альтернативні державним. Серед них школи М. Монтесорі, Вальдорфські, школи Дальтон-плану, демократичні школи, авторські школи та інші.

Аналізуючи освітні моделі, які були створені і згодом втілені у практику альтернативних установ Польщі, можна стверджувати, що вони набули яскраво виражену якісну своєрідність. У зв'язку з цим виникла потреба чітко визначити критерій оцінки тієї чи іншої альтернативної моделі освітнього закладу і на основі цього формувати відповідне ставлення до нього.

Метою статті є спроба здійснити аналіз альтернативної освіти у Польщі.

Для визначення критеріїв оцінки альтернативної школи, на думку М.І. Сметанського, неодмінно потрібно задіяти такий показник, як результативність запропонованої моделі. Без нього, вважає вчений, альтернативність може стати основною метою діяльності навчального закладу, засобом самоствердження його організаторів. Як зазначає науковець, поки що цей показник не завжди беруть до уваги, коли виникають дискусії про доцільність тієї чи іншої альтернативи. Одна з причин такого явища, на його думку, полягає в складності визначення результативності діяльності навчального закладу [1, с. 28].

З позицій міркувань ученого, її показниками могли б служити: стан фізичного і психічного здоров'я школярів; наявність у них мотивації до навчання й рівень успішності; моральна насиченість духовного життя учнівської молоді, душевний комфорт (М. Амосов називав його формулою щастя) членів педагогічного колективу.

М. І. Сметанський наголошує, що «та освітня парадигма, яка забезпечить цю якість, і є справжнім рушієм педагогічної теорії та практики і має право на перехід з альтернативної до загальнодержавної освітньої ідеології» [1, с. 28].

Виходячи з цього, на основі загальної практики альтернативної освіти у Польщі, нами сформульовані основні принципи діяльності всіх моделей шкіл, що працюють у контексті цієї системи: свобода є ключем до розвитку особистої відповідальності; разом з правами дитина наділена обов'язками, бо тільки на їх основі вона може зрозуміти істинність відповідальності; соціальна рівність учителів та учнів є найважливішою умовою діяльності школи; формування різновікових груп, що сприяє прискоренню особистісного розвитку дітей; постійне рівноправне залучення дітей у всі шкільні справи і життєдіяльність співтовариства; вважається аксіомою, що ніхто не може розпорядитися часом учня краще, ніж він сам; незмінна впевненість у тому, що за весь час перебування дитини в школі в процесі спілкування, ігор, занять, спостережень, засідань вона завжди здобуває нові знання; всіляка підтримка найменшого бажання дитини до набування знань; культивування у дітей самостійного вибору навчальних предметів; при плануванні та організації навчального процесу прислухання (з часткою здорової критики) до голосу кожного учня; заохочування вільної експресії, проявленої дитиною, яка сприяє розвитку у неї унікальних здібностей і талантів; розвиток у дітей вміння йти своїм власним шляхом; уникання порівнянь успіхів або невдач дитини з іншими.

З метою аналізу діяльності альтернативних шкіл нами було проведено усне опитування в Основній школі освітнього товариства спілки шкіл «Твоя школа» ім. М. Монтесорі (*Zespołu Szkół S.O. «Twoja Szkoła» im. Marii Montessori*) м. Подзі, в якому взяли участь батьки, вчителі та адміністрація закладу.

На запитання, чому батьки обирають для своїх дітей саме цю школу, вони відповіли наступним чином: у школі забезпечується конфіденційність і безпека; малочисельність класів сприяє індивідуальному підходу до дитини; велика кількість годин занять з англійської мови (у т.ч. з *Native Speaker*); навчання за методикою М. Монтесорі (в основній школі); збільшена кількість годин для предметів математично-природничого циклу та художньої культури є також великою перевагою школи.

На прохання охарактеризувати батьків, що направляють своїх дітей до школи, вчителі та директор відповіли, що це люди добре освічені, заможні, які ретельно вибирають школу; вони пред'являють високі вимоги щодо освіти, виховання і охорони здоров'я своїх дітей; більшість з них зацікавлені й беруть участь у житті школи, особливо у молодших класах.

На прохання описати своїх учнів вчителі та директор зазначили, що їхні учні сміливі, впевнені у собі, спроможні висловити свою думку, довіряють дорослим. До старших класів часто з інших шкіл приходять вразливі учні, нездатні подолати реалії масової школи, з труднощами у навчанні типу дислексії, які вимагають індивідуального підходу. У «Твоїй школі» ім. М. Монтесорі у дітей розвивають впевненість у собі, здатність долати труднощі, наприклад, страх виступати перед широкою аудиторією і т.д.

Найбільшим успіхом школи педагогічний колектив та батьки вважають той факт, що діти і молодь люблять школу, почуваються у ній безпечно. Також позитивним досягненням є високі результати іспитів, незважаючи на те, що у школі навчаються учні з різними проблемами. У 2012/2013 н.р. учні школи отримали найвищий результат тестування (31.6 балів з 40), увійшовши до десятки кращих шкіл міста [6].

У школі є також певні труднощі. Директор закладу зазначає, що не всі вчителі повністю використовують на практиці принципи педагогіки Монтесорі, не можуть враховувати індивідуальні потреби учнів, очікуючи рівного темпу роботи. Тому Івона Дана, враховуючи попередній досвід, хотіла б ввести у школі систему навчання вчителів, яка підготує їх до роботи у монтесоріанському початковому закладі. Також, на її думку, проблемою є поєднання годин «власної праці» із збільшеною кількістю годин англійської мови, оскільки індивідуальна робота повинна бути на перших годинах навчальних занять, хоча розклад не завжди вдається скласти відповідним чином.

На запитання, яким є майбутнє альтернативних шкіл у Польщі і що заважає їх розвитку, директор Івона Дана та вчителі закладу стверджують, що це, передусім, уніфікація системи освіти Польщі, яка змушує школи підготовлюватись до схематичних іспитів (у гімназіях – практично з усіх предметів). Також батьків щоразу більше цікавить місце школи у рейтингах (створених на основі результатів тестування), ніж те, що школа розвиває, наприклад, творчі та соціальні навички дітей, що їм добре перебувати у ній.

З практики діяльності закладу можна стверджувати, що освітній простір альтернативної школи суттєво відрізняється від традиційної, часто авторитарної школи, в якій преважують контроль, субординація, свавілля дорослих та ін. Натомість альтернативна Основна школа освітнього товариства спілки шкіл «Твоя школа» ім. М. Монтесорі спочатку створювалась і сьогодні продовжує працювати за принципами свободи (надання дитині можливості вибирати свій шлях); рівності і єдності (формування єдиного співтовариства дорослих і дітей); діалогу (досягнення продуктивної взаємодії вчителя й учня); прийняття (дитина приймається такою, якою вона є, незалежно від оцінок ззовні); саморозвитку (прагнення до гармонізації зовнішнього і внутрішнього «Я»).

Аналізуючи діяльність сучасної альтернативної школи Польщі, потрібно зазначити, що в ній не навчають конкретним професіям, але вчать головному: яким чином вирішувати проблеми, що зустрічаються у житті. Для цього діти вчать шукати потрібну інформацію, виявляти наполегливість у досягненні мети, розставляти акценти у своїх пріоритетах, знаходити аргументи на користь тієї чи іншої дії, вміти оптимістично дивитися на своє майбутнє і будувати щастя своїми власними руками. Альтернативні школи будь-якої модифікації вчать дуже важливій якості: не піддаватися спокусам життя, а цілеспрямовано йти до наміченої мети, у чому і допомагає сформована в школі відповідальність перед самим собою за подальше життя. Вчителі виховують у своїх підопічних відчуття самодостатності, якого не вистачає навіть багатьом дорослим людям. Ця якість допомагає

випускникам уникати депресії і страху перед труднощами життя і без особливого збитку для себе входить у будь-які соціальні відносини.

Головне, що отримують випускники альтернативних шкіл, – це набуте ними вміння діяти в умовах свободи. Вони набувають, зокрема, такі якості, як: уміння реалізувати свій внутрішній потенціал, розкриваючи себе у відповідності зі своїми індивідуальними можливостями; вміння використовувати свій досвід не тільки у встановленні зв'язків з іншими людьми, але й у досягненні свого загальнокультурного зростання; вміння терпимо та шанобливо ставитися до чужих позицій і результатів; уміння включатися в процес життєдіяльності будь-якої спільноти, розуміючи й відчуваючи своє місце в ній; уміння знаходити можливості для власної самореалізації як в освітньому, так і в особистісному аспекті; вміння конструювати й перебудовувати власні знання для свого самовизначення.

У цьому ракурсі заслуговують на увагу міркування випускників, учителів та батьків Спілки Шкіл ім. Махараджі Ям Сахеба Дігвіяй Сінхї «Беднарська» (*Zespół Szkół im. Maharadży Jam Saheba Digvijay Sinhji «Bednarska»*) у Варшаві. Педагогічна та ідеологічна концепції закладу повністю підпорядковані демократичним цінностям, принципам і культурі. Автор цієї концепції – доктор Кристина Старчевська – культова особистість для польської демократії в цілому, оскільки вона заслужений діяч опозиції під час існування ПНР (Польської Народної Республіки) у Мазовецькому регіоні. Це єдина особа, яка послідовно впровадила ідею цього визвольного руху в освіту.

Багато випускників школи повернулись до закладу в якості викладачів. Зокрема, Куба Мікошевський, який закінчив І ЗСЛ у класі *Makosz*, учитель біології, зазначає: «Наша школа повинна була підготувати мене до навчання в університеті та дорослого життя, і ці завдання чудово виконані. Але я ніколи не думав, що повернуся до неї в якості викладача, і зовсім не очікував, що через два роки роботи з дітьми вона навчить мене, насправді, більше, ніж університет».

Марта Луговська, вчитель польської мови і літератури, яка викладає у Ліцеї з початку його заснування, наголошує: «Беднарська є важливим місцем з двох причин. По-перше, вона дає шанс для інтелектуального та емоційного розвитку. Це часто вимагає від учителя терпіння, тому що не завжди плодами співпраці ми насолоджуємось відразу. Іноді ми бачимо їх після закінчення учнем школи. По-друге, Беднарська сприяє елітарності. Але це не пафосна, закрыта елітарність, а жива, відкрита на потреби інших і свого власного розвитку».

Малгожата Малановська, мама двох учнів курсів *Cezar* і *Silentium*, член шкільної ради першого і другого термінів, зазначає: «Чому я звертаю особливу увагу на роботу трьох ланок Шкільної Республіки? Можливо саме тому, що я належала до ланки батьків, і рівноправ'я цієї третьої ланки, на мій погляд, є важливою для школи. Такий розподіл влади, з одного боку, є цілком природним (у будь-якому випадку потрібно визнати, що батьки мають право впливати на процес виховання власних дітей), а з іншого, унеможливорює «прихід до влади» двом іншим і набагато більш емоційно пов'язаним зі школою ланкам. Голоси батьків часто ставали вирішальним фактором, коли інтереси учнівського суспільства вступали у конфлікт з очікуваннями учителів. Я вважаю, що нам не вдалося створити «школу без стресу», але вдалося усунути багато помилок завдяки існуванню (і, найголовніше, дотриманню) Конституції Шкільної Республіки. Я знаю, що деякі учні відходили від школи, розчаровані демократією, збентежені її тривалими процедурами, відсутністю негайних результатів. Але я також знаю, що зіткнення з життям у ВНЗ допомогло їм усвідомити той факт, що «дійсно, це не ідеальний устрій, але кращого ще не придумали».

Ірена Дзерзговська, экс-міністр національної освіти, Президент Товариства Друзів І СЗЛ, акцентує, що «Беднарська» є найбільшим успіхом Третьої Польської Республіки [7].

Підсумовуючи, можна сказати, що Спілка шкіл «Беднарська» відрізняється від інших демократичних шкіл світу, оскільки вона є певною лабораторією демократії, яка впроваджує та усупільнює молодь на шляху до дорослого життя згідно з демократичними цінностями.

Заслуговують уваги міркування проф. Б. Сліверського, який слушно зазначає, що «аналіз альтернативних шкіл з точки зору позитивних чи негативних переваг є необґрунтованим, оскільки єдиною мірою таких закладів повинні бути потреби і цінності батьків. Вони вибирають школи для своїх дітей відповідно до власної ідентичності та системи цінностей, і прагнуть, щоб їхні діти у майбутньому особистому та суспільно-професійному житті були послідовниками тих цінностей, які набули у школі» [5, с. 15].

Отже, позитивною перевагою альтернативних шкіл є цінності, пов'язані з особистим вибором батьків, від якого у будь-який момент можна відмовитися. В альтернативних закладах не існує примусу, оскільки це було б запереченням самої демократії. У них майже все вирішується спільно всім співтовариством, до основної частини якої належать не тільки вчителі та учні, але також батьки учнів і працівники адміністрації (найчастіше це батьки або родичі учнів).

Єдиним слабким місцем таких шкіл те, що їх мало, і що вони не перебувають у фінансовому або територіальному діапазоні багатьох батьків, які вважали б кращим направити своїх дітей саме в ці школи. Як у будь-якій школі, в альтернативних закладах є свої недоліки, якщо за критерій взяти ставлення вчителів, учнів або батьків як наслідок певного невдоволення.

Не підлягає сумніву, що з точки зору якості та результативності навчання альтернативні школи на високому рівні. Навпаки, наприклад, Спілка шкіл «Беднарська» зараховується до найбільш елітних типів шкіл саме через те, що вчителі (багато з яких навчалися у закладі) здатні чудово поєднати власну майстерність з інтелектуальним перфекціонізмом, знання предмета з культурою холістичного навчання і усупільненого виховання. Якщо учневі не підходить така концепція школи з різних причин, він може її залишити. Для закладу таке рішення не буде поразкою або недоліком, оскільки школи є вільними для вибору, а не примусу. Якщо учневі щось не подобається, і це не суперечить цінностям та принципам демократії, то можливі зміни, оскільки в подібних закладах кожна дитина має реальний вплив на те, що в них відбувається [3]. У сукупності це забезпечує успіх практики альтернативної школи, чому сприяють такі чинники: пріоритет розвитку фундаментальних цінностей, що становлять суть і зміст альтернативної освіти; здійснення організації життєдіяльності співтовариства при прозорому й ясному керівництві; підтримка високого рівня поінформованості та усвідомлення всього того, що робиться в школі, включаючи як цілі педагогічної діяльності, так і перевірку їх на всіх рівнях шкільного життя; відповідальність усіх членів спільноти за свої вчинки при ясному усвідомленні своєї відповідальності; створення та підтримка невимушеного, неформального шкільного середовища, не пов'язаного безпосередньо з викладанням і навчанням; визнання й культивування активної життєвої позиції кожної дитини.

Узагальнюючи, відмітимо, що створення альтернативних шкіл – заняття важливе, але і важке, оскільки їх творцям доводиться докладати дуже багато зусиль і часу, щоб навчити своїх підопічних самим визначати своє життя, регулювати власну освіту, розвиваючи свої здібності й особистісний потенціал. І дуже часто на їх шляху зустрічається нерозуміння з боку державних структур, які до цих пір не створили ще по-справжньому надійного механізму підтримки нетрадиційних шкіл. Саме в силу цієї обставини творці альтернативних шкіл ясно усвідомлюють, що механізму підтримки ззовні не існує, і що треба сподіватися тільки на власні сили й ресурси, а також на допомогу тих, кому неабайдужа освіта підростаючого покоління.

Наприклад, завдяки ініціативі провідного науковця з альтернативної освіти у Польщі проф. Богуслава Сліверського, починаючи з жовтня 1992 р. з періодичністю раз у три роки, відбулися сім конференцій під назвою «Альтернативна освіта: дилеми теорії і практики». Конференції працюють у трьох напрямках, а саме:

теоретичні й методологічні дилеми альтернативності педагогіки, їх затвердження і критика;

концепції, ідеї й моделі альтернативних шкіл і дошкільних закладів, авторських шкіл та освітніх альтернатив у школах, альтернативи у позашкільній освіті, а також суспільний рух оновлення освіти і освітнього спротиву (освітні товариства, суспільні освітні ініціативи, незалежні освітні видання, освітні субкультури та інше);

права дитини і її вихователя в процесі соціалізації, під час домашньої освіти, а також шкільного й позашкільного навчання [4, с. 14].

Від самого початку передбачалося, що теми конференцій будуть однаковими з метою продовження спільних протягом усього циклу дискусій. Конференції носять як міжнародний, так і діалогічний характер, оскільки організатори прагнуть уникати будь-якої форми колонізації мислення її учасників, нав'язування всім єдино правильних моделей виховання та навчання. Важливим для них є те, щоб учасники могли взаємно навчатися, знайти нові відповіді на існуючі проблеми альтернативної освіти. Після більшості конференцій були видані колективні монографії, зокрема: «Альтернативна освіта. Нові теорії, моделі досліджень і реформи» (2000), «Нові контексти (для) альтернативної освіти XXI ст.» (2001), «Альтернативна освіта в XXI столітті» (2010) та ін. Остання конференція у Варшаві у

2012 р., у якій взяло участь понад 200 науковців, свідчить про постійний інтерес до альтернативної освіти в польській педагогіці.

Підсумовуючи наші міркування щодо діяльності альтернативних шкіл у Польщі, звернемося до праці Ч. Купісевича, який слушно зауважує, що «мало правдоподібного в тому, що альтернативні школи стануть масовими школами майбутнього і будуть домінувати в положеннях освітньої політики міжнародного рівня. Проте, проголошені їх прихильниками постулати і гасла, зокрема постулат активізації учнів, поєднання навчання з працею, вирішення міжпредметних проблем та інші, ще довгий час будуть визначати раціональний напрям модернізації інституційного навчання» [2, с. 86].

Підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що: по-перше, альтернативну школу можна сьогодні визначити як перспективну модель організації навчального процесу: в ній поєднані індивідуальні інтереси дітей; їхній активний пізнавальний пошук та сміливість до проб і помилок; мотивація і прагнення практично проявити свої здібності; бажання взяти на себе відповідальність за зміст власної освіти.

По-друге, навчання в альтернативних школах Польщі принципово відрізняється від традиційного шкільного навчання, оскільки діти вчаться на основі індивідуальних програм, виходячи з власних інтересів, досвіду і відповідального вибору, сам учитель перестає відігравати роль учителя-предметника. Він стає консультантом та проектувальником спільної роботи.

По-третє, продуктивність організації альтернативної освіти забезпечує, передусім, взаємодію самих учнів і вчителів на основі демократичних норм співуправління та самоорганізації.

По-четверте, навчання в альтернативних школах обов'язково передбачає самостійну освітню діяльність кожного учня, виконувану на основі індивідуальної програми при грамотній і ненав'язливій педагогічній підтримці вчителя.

По-п'яте, наше дослідження дозволило виявити, що відмітними рисами випускників альтернативних шкіл у Польщі є: продуктивна адаптація в різних життєвих ситуаціях, прагнення до самостійного вирішення будь-яких проблем, уміння працювати індивідуально, вільно спілкуватися і вмільо розпоряджатися своїм часом, демонструючи при цьому самостійність та оптимізм при починанні нових справ.

По-шосте, діяльність альтернативних закладів полягає також у тому, що вони визначають напрям освітніх змін, мета яких оздоровлення існуючої конвенціональної шкільної системи Польщі.

Тому вважаємо, що результатом подальших наукових розвідок у даній галузі повинно стати обґрунтування можливостей упровадження польського досвіду альтернативних шкіл в освітній простір України.

Список використаної літератури

1. Сметанський М. І. Сутнісні характеристики альтернативи як педагогічного поняття / М. І. Сметанський // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 1. – С.22–29.
2. Kupisiewicz Cz. Paradygmaty i wizje reform oświatowych /Czesław Kupisiewicz. – Warszawa : Wyd. Naukowe PWN, 1995. – 258 s.
3. Na Bednarskiey. Kalejdoskop szkolnej Demokracji: Film Dokumentalny (z materiałów VI Międzynarodowej Konferencji «Edukacja alternatywna») [Електронний ресурс] / red.W. Kuzitiwicz. – 35 Min/700 MB. – Łódź : WSP. – 2010. – 1 електрон.опт.диск (CD-ROM); 12 см. – Систем.вимоги : Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану.
4. Śliwerski B. Nove konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku / Bogusław Śliwerski. – Krakow : IMPULS, 2001. – 663 s.
5. Śliwerski B. Wstęp / Bogusław Śliwerski // Edukacja alternatywna w XXI wieku / [red. Z. Melosik, B. Śliwerski]. – Poznań-Kraków : Impuls, 2010. – S. 5–16.
6. Zespół Szkół S.O. «Twoja Szkoła» im. Marii Montessori [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.montessori.edu.pl>
7. Zespół Szkół im. Maharadży Jam Saheba Digvijay Sinhji «Bednarska» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bednarsk.edu.pl>

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Зарубінська Ірина Борисівна.

Стаття надійшла до редакції 25.03.14.

Кравец И. Л. «Состояние деятельности альтернативного образования в Польше».

В статье проанализированы критерии альтернативности учебного заведения. Сформулированы основные принципы деятельности всех моделей альтернативных школ. Проанализировано их состояние деятельности на примере Основной школы «Твоя школа» имени М. Монтеessori в г. Лодзи. Сделан вывод, что альтернативные заведения определяют направление образовательных изменений, направленных на оздоровление существующей конвенциональной школьной системы Польши.

Ключевые слова: альтернативное образование, критерии альтернативности, альтернативная школа, принципы деятельности.

Kravets I. L. «The state of activity of alternative education in Poland».

In the article it is analyzed the criteria of alternativity of establishment. It was found that indicators of effectiveness are students' state of physical and mental health; do they have a motivation to learn and their progress level, moral richness of the spiritual life of students and the spiritual comfort of teaching staff members. It was formulated the main principles of all models of alternative schools. It was analyzed the state of the activity of alternative schools in Poland. As an example it is given the Primary School of Educational Association «Your School» by M. Montessori in Lodz. It was proved that the alternative school educational environment differs significantly from the traditional schools (where the control and subordination prevalent) as it operates on the ideas of liberty, equality and unity, dialogue, and self-acceptance. It was systematized the knowledge and skills that alternative school graduates acquire. It is given the examples of opinions of students, teachers and parents of the School Association by Yam Maharaja Saheb Dihviyay Sinhe «Bednarska» in Warsaw. It is revealed that the analysis of alternative schools in views of positive or negative benefits is unfounded, because the only standard of these establishments should be the parents' needs and values. They choose the schools for children according to their own identity and value system. Because parents want their children follow these values that they have acquired at school in their future of personal, social and professional life. It was found that the only weak point of alternative schools is that they are few, and they are not in the financial or territorial range of many parents who would consider that the best thing is to send their children to these schools. It is concluded that the activity of alternative schools is to determine the direction of educational changes, which are aimed to improve existing conventional school system in Poland.

Keywords: alternative education, criteria of alternativity, alternative school, the principles of activity.